

Fonológia

ISMÉTLÉS: Beszédhang vs. fonéma

- **Fonéma**

- legkisebb nyelvi egység
- nem bír jelentéssel
 - DE jelentés-megkülönböztető szerepe van (sor vs. sör)

- **Beszédhang**

- a folyamatos beszédjelben elkülönített diszkrét kategóriák (absztrakciós művelet)
- artikulációs konfiguráció jellemzi
 - a beszédképző szervek adott beszédhang képzésénél megfigyelhető együttállása
 - célkonfiguráció: a beszédhangra jellemző prototipikus a. konf., ideális megvalósulás (vs. célalulmúlás)

A fonológia viszonya a fonetikához

- A fonológia a fonémák rendszerének leírásával foglalkozik, tehát egy elvont nyelvi struktúrát kísérel meg modellezni, leírni.
- Ennek a leírásnak két fő iránya van:
 - **Fonotaktikai szabályok** (hangsorépítés): Az adott nyelvben hogyan (és hogyan nem) követhetik egymást a fonémák.
 - **Fonológiai szabályok** (hasonulás, illeszkedés): a fonotaktikai megszorítások kiszolgálása (milyen változások történnek a hangsorokban, hogy a fonotaktikai szabályok érvényesüljenek?)
 - **nyelvspecifikus szabályok!!!**
 - pl: hiátustöltés, zöngésségi hasonulás, illeszkedés a magyarban

Hasonulás vs. koartikuláció

- Hasonulás
 - nyelvspecifikus szabály
 - másik fonéma vagy allofón jelenik meg
- Koartikuláció
 - univerzális artikulációs jelenség
 - nem jelenik meg másik fonéma/allofón (kisebb eltérés)

Hiátustöltés

- **Fonotaktikai szabály:** hiátus kerülése
 - nem kerülhet egymás mellé két magánhangzó
 - nem a diftongusokra vonatkozik
 - kivétel: két alsó vagy két ajakkerekítéses, ez megengedett [fa:ɾpo:] – de nyelvváltozatoktól, idiolektustól függhet [bɛɒ] vs. [bɜːɒ]
- **Fonológiai szabály:** hiátustöltés
 - a VV kapcsolatba egy C ágyazódik

Hiátustöltés

- A magyarban
 - főként V+i, i+V kapcsolatokban (diéta, mi az, miért)
 - de e: esetén is lehet (poén, Noémi)
 - A VV-kapcsolatba egy hiátustöltő /j/ ékelődik be
 - **posztlexikális** hatás: szóhatáron átível: [mi^jɒz]
 - felső indexbe írt j-vel jelöljük
- Az angolban
 - gyakori hiátustöltő az /r/
 - *law -r- and order, I saw -r- a cat*

Zöngésségi hasonulás

- **Fonotaktikai szabály:** a magyarban nem állhat egymás mellett két eltérő zöngésségű obstruens
 - artikulációs szempontból is nehezebb lenne az ejtésük, ez motiválhatja ezt a nyelvi szabályt
- **Fonológiai szabály:** zöngésségi hasonulás



Zöngésségi hasonulás

- Magyarban
 - regresszív (visszafele ható) *fogkefe* [fok:ɛfɛ]
 - iteratív (két C-nél hosszabb klasztereken újra és újra lefutva végighat) *lisztből* [zdb]
 - posztlexikális (szóhatáron – és összetételi, ill. morfémahatáron is átível): *melegtől* [kt], *rabszolga* [ps], *nagy kalap* [ck]
 - Kivételek
 - a szonoránsok (r,l,j,m,n,ny) nem vesznek részt benne: *topmodell* [pm], *átló* [tl]
 - v: zöngétlenedik: *hívtál* [ft], viszont **nem zöngésíti** az előtte álló C-t *hatvan* [tv]
 - h: csak zöngétlenít, de nem zöngésedik: *adhat* [th]

Zöngésségi hasonulás

- Angolban
 - progresszív (előre ható)
 - *frogs* [frogz] vs. *rocks* [roks]
 - *locked* [kt] vs. *logged* [gd]

Illeszkedés

- **Fonotaktikai szabály:** magánhangzó-harmónia
 - a tőszavak nagyrészt vagy csak palatális vagy csak veláris V-ket tartalmaznak: **előlségi harmónia** (harmónia van a tőszavakban az elől/hátulképzettség tekintetében)
 - (ne használjuk a mély/magas hangrend kifejezéseket)
- **Fonológiai szabályok:** illeszkedés
 - előlségi harmónia szerint illeszkednek a toldalékok a tő hangrendjéhez
 - kerekégi harmónia szerint a háromalakú toldalékok az utolsó V kerekítettségéhez (-szor, -szer, -ször; -hoz, -hez, -höz)

Részleges vs. teljes hasonulás

- *hagytuk* [hɔctuk] – csak a zöngéesség változik
- vázszerelő – [va:s:ɛrɛlø:] – csak a zöngéesség változik – de egybeesnek az ennek eredményeképp előállt egymást követő hangok!
 - Tehát a folyamat ugyanaz, csak az különbözik, hogy a képzés helyét és módját tekintve megegyeztek-e a bemeneti fonémák – ha igen, akkor a zöngéességi hasonulás hatására eltűnik az egyetlen őket megkülönböztető jegy
 - nem szerencsés ezt a megkülönböztetést használni